

TOMAS KAČERAUSKAS

Vilniaus Gedimino technikos universitetas

GROŽIO VIETA KULTŪROS RŪBE

The Place of Beauty in the Cultural Robe

SUMMARY

The article deals with the role of beauty in the creation of culture. The author raises the question about the interaction between culture and nature. According to the author, beauty has been concealed in the folds of the cultural robe. The author uses the M. K. Sarbievius' conception of discordant harmony (*discors concordia*) and harmonious discord (*concors discordia*) to interpret the cultural research of A. J. Greimas' semiotic aesthetics, M. Heidegger's conception of the truth, the P. Ric ur's researches of metaphor, M. Merleau-Ponty's aesthetical phenomenology. The following theses are raised: 1) culture and nature are reconciled only after the presumption that they both are the harmonic (beautiful) parts of a transcendent creation; 2) beauty is an inversion of the transcendent; 3) beauty is what forces anew the interpretation of the life-whole, although it stays a secret agent; 4) while removing the limits of its place, beauty as a-topic cultural agent makes reality u-topic; 5) the deepening difference between nature and culture follows from ignoring the discordance of a living harmony; 6) the mobile interconnection between visible and invisible signifies a pact of culture and nature in the existential border.

SANTRAUKA

Straipsnyje nagrinėjamas grožio vaidmuo tampant kultūrai kaip egzistencinei kūrybai. Keliamas kultūros ir natūros sąveikos klausimas. Teigiama, kad grožis paslėptas kultūros klostėse. Pasielkiama M. K. Sarbievijaus nedarnios dermės (*discors concordia*) ir darnios nederinės (*concors discordia*) koncepcija, interpretuojama kultūros tyrimų kontekste, kurį sudaro M. Heideggerio tiesos samprata, P. Ricėuro metaforos tyrinėjimai, A. J. Greimo semiotinė estetika, M. Merleau-Ponty estetinė fenomenologija. Iškeliamos tezės: 1) kultūra ir natūra sutaikomos tik padarius prielaidą, kad jos abi – transcendentinės kūrinijos darnios (gražios) dalys; 2) grožis traktuotinas kaip transcendencijos apvertimas; 3) grožis yra tai, kas verčia naujai interpretuoti gyvenamąją visumą, nors jis pats lieka slaptas egzistencinio atsinaujinimo agentas; 4) grožis, kaip beviets kultūros agentas, utopizuoja tikrovę kaskart perkeldamas jos įvietinimo ribas; 5) skirties tarp natūros ir kultūros gilinimas išplaukia iš nepaslankios ribos tarp įdviejų ignoruojant gyvenamosios dermės nederinę; 6) paslanki matumos ir nematumos sąveika žymi kultūros ir natūros paktą egzistenciniame paribyje.

RAKTAŽODŽIAI: grožis, kultūra, egzistencija, biografija, istorinis įvykis.

KEY WORDS: beauty, culture, existence, biography, historical event.

IVADAS: KULTŪRA KAIP IŠŠŪKIS GAMTAI

Kultūros kaip rūbo metafora leidžia kultūrą – „žmogaus kūrybą“¹ – traktuoti dvejopai. Viena, kaip apsaugą nuo natūros, kuriai kultūra meta iššūkį. Rūbas skirtas sušvelninti gamtos atšiaurų poveikį, kartu pakeisti gyvenamąją aplinką. Čia kyla klausimas: saugomasi nuo pražūtingo poveikio ar galimo kūrybinio atsako? Tai iššūkis gamtai, kuri baudžia visus savo „autarkinės“ (Aristotelis) sistemos pažeidėjus.² Tuo tarpu kultūra iškyla kaip priešiška gamtai visuma, dažnai maitinama šiuo priešišku. Taip kultūra – žmogaus apsauga – tampa atskirta nuo gamtos sistema, kurios augimo strategijos, perfrazuojant J. Baudrillard'ą³, atskiriamos nuo žmogaus prigimtinių poreikių. Gamtos kerštas – audros, viesulai, katastrofos – nukreiptos prieš gamtos sistemos ardymą. Tai dviejų pasaulių, dviejų sistemų, dviejų sandarų kova, kurios aukomis tampa užklupti individai.

Kyla klausimai: ar įmanoma dermė tarp šių autarkinių kultūros ir natūros sistemų? Ar dermė, kurios požymis – grožis, negraso kūrybos ir gamtos sistemų autarkijai, t.y. atskirtumui, kuriuo maitinamas jų savarankumas? Tai klausimo apie tikrovės ir kūrybos skirtį, keltą jau antikos graikų, parafrazė. Drauge tikrovė ir kūryba, kurių aspektus turi tiek kultūra, tiek natūra, buvo kryžminami grožio pagalba. Tikrovės dermė, tapatinama su grožiu, būdinga kūrinijai, kurios įkvėpėjas – Demiurgas, davęs gyvybės pradžia kiekvienai savarankiškai darnios visumos daliai. Dalyvaudamas įgyvendinant darnią tikrovės dalių sąveiką kiekvienas kūrinys iškyla kaip

gražus priklausinys visumai. Platono *methexis*, interpretuotinas egzistencinės kūrybos kontekste, išreiškia ir tam tikrą nederbę: mūsų egzistencija – dalyvavimas kultūrinėje visumoje, kuri išderinama dėl naujos visumos, neatsiejamos nuo mūsų egzistencinių tikslų. Todėl išėjimas (*ex-sistentia*) iš kultūrinio-politinio *topos* veda į utopiją: kūrybinės intencijos įgyvendintinos kaip egzistencinė taikla, „taiklus nepataikymas“. M. K. Sarbievijaus nedarnios dermės (*discors concordia*) ir darnios nedermės (*concors discordia*) koncepcija, išskylanti apibrėžiant taiklą (*acutum*), leidžia apie kultūrą apskritai ir grožį konkrečiai kalbėti kaip apie tam tikrą kūrybinės aplinkos (sau pakankamo *topos*) ir egzistencinių siekių (įgyvendintinos utopijos) sąveiką.

Taip su Platono ir Sarbievijaus pagalba priartėjome prie antrojo kultūros aspekto. Kultūrą galima traktuoti kaip kūrinį, vertintiną kaip gražų. Vertinimas neatsiejamas nuo vertintojų nuostatų, polinkių ir įsitikinimų visumos, kuri vis kitaip klostosi keičiantis kultūros rūbui. Kitaip tariant, kiekvienas kūrinys drauge keičia gyvenamąją aplinką, kuri kartu – grožio tapsmo aplinka. Matome, kad grožis čia dalyvauja kaip dvigubas agentas, prisismelkiantis slaptais cirkuliacijos tarp kultūros ir natūros kanalais, tačiau kaip tik todėl bet kada gali būti apkaltintas išdavyste tiek vienos, tiek kitos pusės. Kitaip tariant, *kultūra ir natūra sutaikomos tik padarius prielaidą, kad jos abi – transcendentinės kūrinijos darnios (gražios) dalys*. Kūrinija transcendentinė ne tik kūrėjo (apvertimas), bet ir kiekvieno individua-

laus supratėjo atžvilgiu: pasaulis kaip visuma neprieinamas supratimui. Grožis šiuo atveju – transcendencijos sąlyga: kūriniai gražūs tiek, kiek jie dalyvauja kūrinijos dalių sąskambyje. Kita vertus, pats grožis traktuotinas kaip transcendencijos apvertimas: *kūrinijos dermė išskyla kaip šiapusybė anapusinio kūrėjo atžvilgiu, t.y. tam tikra nedarni dermė*. Interpretuodamas Platono ir Sarbievijaus grožio paradigmas, siekiu ne tiek dekonstruoti jas, kiek pasitelkti formuluodamas grožio kaip kultūros rūbo klostės sampratą.

Grožio kūrybiškumas, apimantis tiek gamtos kaip kūrinijos darną, tiek žmogaus kūrybos dermę, susijęs su tam tikra darnia nederme, išplaukiančia iš *ex-sistentia* judrumo: iš-einame vis į naują gyvenamąjį *topos*, apibrėžiamą kaip išderintą egzistenciniais siekais dermę. Taigi grožio kūrybiškumas suponuoja jo naujybiškumą: *grožis yra tai, kas verčia naujai interpretuoti gyvenamąją visumą, nors jis pats lieka slaptu egzistencinio atsinaujinimo agentu*. Prie šios tezės veda ir kultūros kaip egzistencinės kūrybos samprata, kurią fenomenologiškai plėtojau kitur⁴. Kultūros rūbo metafora suponuoja kuriamos gyvenamosios aplinkos tiek reikmeniškumą ir daiktiškumą (M. Heideggeris), tiek atitrauktumą ir

nesuinteresuotumą (Tomas Akvinietis, I. Kantas). Reikmeniškumas (daiktiškumas) kūrybos fenomenologijos kontekste išskyla kaip daikto ar reiškinio paranikumas egzistencinei utopijai, kuri būdama siekių bei tikslų visuma visuomet yra atitraukta nuo gyvenamojo *topos*.

Siekdamas išskleisti grožio, išskylančio kultūros rūbo klostėse, sampratą, remdamasis kūrybos fenomenologijos nuostatomis pirmiausia panagrinėsiu kultūros rūbo klosčių prasmes, vėliau – natūrą kaip gyvenamosios aplinkos sandą, galiausiai – istoriją kaip žmogaus kūrybą, reikalingą grožio iššūkių. Čia, kaip ir kitur, remsiuosi Platono įžvalgomis apie grožį, Sarbievijaus darnios nedermės koncepcija, Heideggerio tiesos samprata, Ricceuro metaforos apibrėžtimi, Greimo semiotine estetika, Merleau-Ponty estetine fenomenologija. Minėtų ir nemintų autorių koncepcijas traktuosiu ne kaip analizės objektus, bet kaip tam tikros dermės sandus, kurie nederą tarnaudami supratimo iššūkiais, atveriančiais hermeneutinį horizontą su estetiniais siluetais. Vis dėlto savo samprotavimus užbaigsiu istorinio vaizdijimo tema, kuri sklandys kaip paslėpta (neįvardyta) straipsnio kreiptis, persmelkianti grožio kultūros rūbe klausimą.

KULTŪROS RŪBO KLOSTĖS: MATUMA IR NEMATUMA

Pats grožio klausimas, atrodo, verčia eiti Platono keliu: klausti, kokia gražių daiktų esmė, siejanti juos visus. Tai atveda prie grožio idėjos kaip kūrinijos dieviško sando, į kurį šie daiktai lygiuojasi tapdami gražiais. Sarbievijus, nors ir laiko kūrybą dievišku veiksmu, atitin-

kančiu matomos kūrinijos⁵ steigtį, kalba apie nedermės aspektą, įsivogusį į pačią dieviškos darnos šerdį – grožį. Taip iškeliami ir žmogaus kūrybos nematuma, sietina su poetine ištara, ir tam tikra nedarna, apimanti tiek išorinę kultūros ir natūros priešpriešą, tiek vidinę žmogaus

kūrybos kaip egzistencinio veiksmo disharmonija. Tačiau tai netrukdo Sarbievijui matyti „žvaigždžių ugnis lyg gimtųjų namų žibintus languose“⁶, t.y. ilgėtis darnios Dievo kūrinijos (žvaigždžių) ir žmogaus kūrybinės veiklos (namų) harmonijos. Žmogaus kūryba, nors ir būdama naujybiška, tėra sangrįža į darnaus kosmo namus.

Prisiminkime Kantą ir Heideggerį: pirmajam „moralės dėsnis mumyse“ ir „žvaigždėtas dangus virš mūsų“ – simetriškos mūsų vaizdijimo ribos, nusidriekusi abipus matomos tikrovės⁷; antrajam sangrįža namo – pakeleivystė poetiniais pakraščiais prie stalo su aukojimo duona ir vynu, varpams palydint metų virsmą.⁸ Taigi tiek Sarbievijui, tiek Kantui, tiek Heideggeriui estetinės plačiąja ir poetinės siaurąja prasme nuostatos neatsiejamos nuo etinės žiūros: vaizdijimas, išplaukiantis iš juslinės (*aisthesis*) mūsų sandaros išskyla kaip kūrybinis (*poiesis*) pakeleivio nuo gimimo iki mirties veiklos sandas, leidžiantis perkelti egzistencijos *topos*. Grožis čia – mūsų utopinių ribų vaizdijimo aspektas, persmelkiantis estetinius, etinius ir – pridursiu – politinius matmenis. Kultūra kaip tik skleidžiasi tarp šių *ex-sistentia* kaip iš-ėjimo anapus matumos link įgyvendintinos utopijos būdų.

Kultūros kaip rūbo samprata suponuoja grožio netobulumą, perfrazuojant Greimą.⁹ Kitaip tariant, grožis priklausomas ne tik nuo vaizdijamos utopijos įgyvendinimo būdų, bet ir nuo nuostatų, kurios susiklosto vis kitoje kultūros kaip egzistencinės kūrybos aplinkoje. Tai atliepia grožio kaip dvigubo agento kiltį iš skirtingų vaizdijamos utopijos

pakraščių, konverguojant šiems (ne)matumos aspektams. Drauge tai paaiškina tiek grožio etalono kismą, tiek gražių kūrinų įvairovę, į kurią atkreipė dėmesį ir Platonas¹⁰, politinę utopiją grindęs poetinės darnos principais. Šios įvairovės neįmanoma paaiškinti net su Wittgensteino¹¹ šeimyninių panašumų koncepcijos pagalba: grožis kaip dvigubas agentas ne tiek panašus į vieną ar kitą pusę, kiek nematomas veiksnys, „iš-ėjęs“ už matomų principų ribų lyg bevietai utopija, žvaigždijanti mūsų vaizdijamo dangaus pakraščiuose.

Nors grožis, klastingai įgavęs tam tikros koncepcijos pavidalą, irgi veikia kultūros aplinką, jis pats lieka nematomas, t.y. pasislėpęs kultūros rūbo raukšlėse. Jis išskyla tik gražių kūrinų poveikiu. Vienas iš grožio dėmenų – kūrinio šoko poveikis. Taip grįžtame prie metaforos kaip „sąmoningos kalbos klaidos“¹² paslapties. Metafora, įkūnydama darnią nederbę poetikoje, išreiškia kūrybos apskritai utopiškumą, t.y. bevietiškumą įgyvendinant užribinius siekius. Metafora, visada būdama kitur, yra mūsų egzistencinės kūrybos kaip iš-ėjimo už kultūros tradicijos ribų modelis, *paradigma*. Metafora, pati kaskart iš-eidama iš semantinės plotmės į išplėstiną gyvenamąjį lygmenį, įkūnija paraegzistenciją. Ši turi „para“ matmenį ne būdama netikra, priešingai, egzistencija yra tikra tiek, kiek ji suponuoja iš-ėjimą anapus savo ribų ir kiek ji yra utopiška būdama darni nedermė.

Tai, kas tikra, neatsiejama nuo to, kas tiesu: tikrovė yra tiesos aspektas. Jeigu teikiame tikrovės statusą tam, kas atitinka mūsų tiesos sampratą, kaip tai

suderinama su tikros paraegzistencijos nuostata? Mano tezė: *grožis kaip bevietis kultūros agentas utopizuoja tikrovę kaskart perkeldamas jos įvietinimo ribas*. Tai leidžia kalbėti apie grožio tiesą arba *paraletheia*, kuri tikrovę apibūdina kaip atskleistą kultūros rūbą. Čia galime prisiminti Heideggerio¹³ tiesą, žaidžiančią slėpynes minties istorijos vingiuose. Prie istorijos klausimo grožio tiesos perspektyvoje dar grįšiu šių svarstymų pabaigoje. Drauge tai apima kultūros tradicijos ribų perkėlimą interpretuojant grožį paraegzistencijos šviesoje.

Grįžkime prie grožio tiesos. Ar galima teigti (apverčiant Heideggerį), kad grožio tiesa – raukšlė, t.y. paslėptis? Dar vienas apvertimas laukia kultūrą traktuojant kaip egzistencinę kūrybą: tuomet grožis slypi tarp gyvenimo knygos eilučių, jos paraštėse arba teksto parafrazėse. Kitaip tariant, jis – neužrašytas, tik numanomas interpretuojant, t.y. vis kitaip apverčiant. Taigi grožio paslėptumas ir kultūros kaip egzistencinės kūrybos daugialypiškumas – neatsiejami. Gyvenimo knyga turi reikalą su paramitu, t.y. su egzistencinių įvykių sąstatu (*systasis*), interpretuotinu ne chronologiškai. Retrospekcija – gyvenimo įvykių žiūra iš gyvenamojo sąstato pabaigos (visumos) perspektyvos – suponuoja tradicijos paribiškumą, gyvenimo knygos herojui dechronizuojant istoriją.

Kuo kultūros kaip egzistencinės kūrybos sampratą papildo ši grožio koncepcija? Grožio kultūros rūbo klostėse koncepcija leidžia į kultūros kaip gyvenamąją aplinką žvelgti kaip į matumos ir nematumos sąveiką. Pasak Merleau-Ponty, „matuma yra kokybė, neščia teks-

tūra, gelmės paviršius, <...> dalelės, iškeltos būties bangos“¹⁴. Žmogaus būtis arba *ex-sistentia* yra tas iš-ėjimo peržengiant matumos ribas šuoras, kuris maitina matumos perspektyvą vis naujais aspektais nelyginant žaižaruojančiais atspindžiais. Nematuma: gyvenimo įvykių sąstatas matomas tik utopiškai, tam tikro peržengtinio egzistencinio rato perspektyvoje. Egzistencinis vaizdijimas suponuoja bevietiškumą (utopiškumą), kuris daro gyvenimo įvykius matomus kaip tam tikro darnaus sąstato dalis. Tačiau pats utopiškumas žymi užribiškumą, išeinant už gyvenamosios matumos ribų. Utopija netapatintina su idėja, kuriai Merleau-Ponty teikia slėpingos nematumos statusą.¹⁵ Utopija tampa matoma tik kaip sandas įgyvendinamos paregzistencijos, kuri žymi iš-ėjimą į vis naują vaizdijamą *topos*. Kitaip tariant, jos matumos galimybė seka iš perėjimo nematumos, kurią suponuoja par-egzistencija. Idėjos, kurių perspektyvoje išskyla utopija, taip pat nematomos, tačiau ne keisdamos pavidalus, o pačios nušviesdama įvykius ir vaizdinius, kol įgyvendinamos utopijos šuoras nesuneša jų į kultūros rūbo klostes, kur jos tampa rekonstruotinais „idėjų istorijos“ reliktais.

Bet kokio kultūros kaip par-egzistencijos reiškinio atveju matuma ir nematuma keičiasi vaidmenimis: kūrybos tapsmas įmanomas tik pereinant nuo vieno prie kito. Merleau-Ponty teigia, kad nepriimtina matumos ir nematumos skirtis: jie – nuolat vienas už kito kaip reversas ir aversas.¹⁶ Tačiau keitimasis vaidmenimis reikalingas tam tikros reverso ir averso skirties: kultūros įvykis sužiba keičiantis matumos ir nematu-

mos registru. Tai lydi egzistencinį perėjimą sąveikaujant individo kuriamai bio-grafijai ir istorinei aplinkai, kuri mirga plaikstantis kultūros rūbui, savo klostėse slepiančiam groži.

Tarkim, meno kūriniai, vienoje istorinėje aplinkoje traktuoti kaip negražūs, kitoje tampa grožio etalonais.¹⁷ Tai sietina ne tik su kintančia interpretacine komunikacija (apvertimai), kuri veikia kultūros kaip mūsų egzistencinio tapsmo aplinkos formavimąsi. Atsitiktinių interpretacijų kaip ir egzistencinių perėjimų ar matumos bei nematumos sankabų nebūna. Tačiau ne mažiau svarbu ir tai, kad mūsų kultūra minėta prasme kupina atrastinių reiškinių, slypinčių sąveikaujančių istorinių bio-grafijų klostėse, o kiekvienas paslėptas kultūros reiškinys – potencia-

lus gyvenamosios aplinkos kismo veiksnys. Šia prasme jis, būdamas kūrybinio vyksmo dalyvis, yra tikras – tikresnis už matomą grožį, kurio tiesa, sakėme, sietina su slinktimi tarp matumos ir nematumos.¹⁸ Būdamas paslėptas, kultūros reiškinys kaip grožio turėtojas iškyla sąveikaujant tam tikroms interpretacinėms nuostatoms, t.y. tinkamu laiku ir tinkamoje vietoje, tokiu būdu veikdamas kaip šokas kultūros – gyvenamąją – aplinką. Būdamą gyvenamoji ši aplinka – visada lokali: giminės, miesto, tautos ar kitos vaizdijamos bendrijos. Tarkim, tokia galėtų būti Vidurio Europa, kurios tapsmas neatsiejamas nuo mūsų vaizdijamos LDK, kunigaikštystę interpretuojant ne tiek kaip istorinį darinį, kiek kaip retrospekcinę dvasinę aplinką.¹⁹

NATŪRA KAIP GYVENAMOSIOS APLINKOS DALIS

Prieš nagrinėdami istoriją kaip retrospekcinę kūrybą grįžkime prie natūros klausimo. Paslanki riba tarp sąveikaujančių matumos ir nematumos nesutampa su riba tarp natūros ir kultūros. Natūra netapatintina su matuma ne tik todėl, kad jos vyksmas nėra matomas ar juo labiau numatomas. Mes matome gamtą grožėdamiesi ja tik kaip mūsų dvasinės visumos darnia dalimi: *eidos* įgyvendinimo laidu (Platonas) ar bent „moralės dėsnio“ analogu (Kantas). Priešingu atveju gamta iškyla kaip grėsminga nedermė, kurios nematoma ranka „keršija“ mums už jos autarkijos paminimą. Todėl natūros ir kultūros riba turi būti perkelta kuo toliau pastarosios naudai arba apskritai panaikinta, natūrą apsupus rezervuarų įdirbtame kultūros

lauke aptvaru. Natūros įkalinimas – grožio programos dalis: gamta grožimės tik pajungę ją mūsų darniai kultūrinei visumai. Paradoksas: natūros ir kultūros skirties, reikalingos kultūrai apibrėžti, gilinimas verčia mus elgtis agresyviai atžvilgiu natūros, kurią siekiame aneksuoti, t.y. panaikinti ribą tarp jų. Grožis veikia kaip šio „kultūrinimo“ agentas, aptarnaujantis darnos koncepciją.

Mano tezė: *natūros ir kultūros skirties gilinimas išplaukia iš nepaslankios ribos tarp judviejų ignoruojant gyvenamosios dermės nedermę*. „Dermės nedermė“, siekiančią Sarbievijaus grožio sampratą, čia taikau apibūdinti gyvenamosios aplinkos kūrybinę kaitą, neatsiejamą nuo išėjimo į vis naują egzistencinį paribį. Kaip vaizdinyš šis paribys, ryškėdamas

tarp matumos ir nematumos, suponuoją pakną tarp kultūros (tampančios egzistencinės kūrybos) ir natūros (prigimtinės priklausomybės nenumatomam regionui). Šią mintį galima apversti: *paslanki matumos ir nematumos sąveika žymi kultūros ir natūros pakną egzistenciniame paribyje*. Natūra yra kultūros dalis tiek, kiek ji pripildo kultūrą kūrybine nenumatomybe (nedarna), ir atvirkščiai, kultūra yra natūros dalis tiek, kiek ji natūrai teikia darnios matumos aspektą. Kultūros ir natūros paribys – ta vieta, kur slypi grožis, sprogdinantis darnią jūdviųjų sambūvio aplinką ir verčiantis išėiti į vis naują egzistencijos regioną.

Taigi abipusį natūros ir kultūros dalyvavimą iš-einant į vis naują egzistencinės kūrybos regioną suponuoja, viena, klostės kultūros rube samprata, kita, kultūros kaip gyvenamosios aplinkos traktuotė. Gamta kaip kultūros rūbo klostė iškyla dvejopai. Pirma, ji pati – paslėptas mūsų gyvenimo veiksnys, lemiantis bet kokio kultūros reiškinių tapsmą. Ekologiją galima interpretuoti kaip žodį (*logos*) gamtos namuose (*oikos*), o gyvenimą – kaip mūsų indėlių į gyvybės tapsmą. Maža to, bet kokia kūryba (kultūra) tampa kaip gyvybės (gamtos) išslaptinimas. Antra, galima kalbėti apie paslėptą gamtos grožį, kuris turi dalį tampant mūsų kultūrai.

Logos, apimantis dėsni, dermę ir (nu)matumą, kaip mokslinės žiūros lytis iškyla prakalbindamas ir išslaptindamas. Tačiau *logos*, tarpstančio gyvenamosios aplinkos natūrkultūrinėje tarpvietėje, plėtra reikalinga utopijos, lydimos kalbinio šoko ir paslapties vaizdijimo. Viena ir kita, sakėme, neatsiejama nuo istorinio grožio tapsmo kultūros rube. Skirtingai

bylojantis gamto-vaizdis įvairiais meno raidos (grožio tapsmo) etapais žymi vaizdinį *logos* aspektą, liudijantį mūsų žiūros (*theoros*) gyvastingumą, kuris maitinamas natūros ir kultūros tarpvietėje. *Theoros* etimologiškai (kalbiškai-istoriškai-vaizdiškai) neatsiejamas nuo slinkties, kelionės, iš-ėjimo į kitą egzistencinį regioną²⁰, kuris visada „tarp“: natūros ir kultūros, kalbos ir vaizdijimo, tikrovės ir kūrybos. *Theoros* slypi keliautojo nerimas kaip tam tikra nederme, kuri yra mūsų žiūros aspektas. Drauge *theoros* liudija sangrįžą namo, į gyvenamąją aplinką, kuri vaizduojama utopiškai, t.y. kaip dvasinė tarpvietė, nužymėta grožio pėdsakais. Pats pėdsakas yra nuoroda į kitą regioną, kurio dalininkais tampame iš-eidami į egzistencinės kūrybos kelią. *Methodos* kaip keliauninko *Theoros* gairė veda tarp nedarnios dermės ir darnios nedermės. Įvardijimas čia neatsiejamas nuo įtikrovinimo, pėdsakui rodant įgyvendintą utopiją.

Gamtovaizdis taip pat žymi tarpvietę: gamta vaizduojama kaip egzistencinės visumos dalis, veikianti kultūros tapsmą. Gamtovaizdis, bylojantis nuotaikingai (Nyderlandų XVII a. tapyba), grėsmingai (romantizmas), muzikalčiai (M. K. Čiurlionis), ir atspindi, ir veikia kultūros kaip gyvenamosios aplinkos sampratą. Tačiau būtent toks gamtos vaizdas, iki tol glūdėjęs kultūros rūbo raukšlėse, iškyla (neatsitiktinai) tik tam tikru istoriniu metu veikdamas kūrybinį tapsmą. Gamtovaizdis kaip grožio dalininkas leidžia kalbėti apie gamtą kaip slaptą kultūros agentą. Taigi grožio kaip raukšlės samprata ne tik leidžia išvengti kultūros ir natūros supriešinimo, bet ir kalbėti apie jų sąveiką kuriant egzistencinį projektą.

ISTORIJA KAIP GROŽIO KŪRYBA

Pabaigai keletas pastabų apie istoriją kaip grožio kūrybą. Istorijos ir grožio sąveika išskyla dvejopai: pirma, istoriškai tampant grožio lytims, antra, istorinius įvykius traktuojant kaip mūsų kuriamo sambūvio sandus. Sambūvis žymi tam tikrą autarkinį politinį – brolijos, miesto, tautos – kūną kaip dermę, nuolat išderinamą istorinių įvykių vardan naujos įgyvendintinos utopijos. Įvykiai turi užimti tam tikrą tarpvietę mūsų istorinėje sąmonėje, kur susigulėję iškiltų kaip naujos vaizdijamos dermės veiksniai: darni nedermė, žyminti mūsų istorinio sambūvio gyvumą. Chronologinis poslinkis, atminčiai sudarius „paktą su užmarštimi“²¹ atliepia vaizdijamų įvykių palėptumą arba raukšlėtumą. Todėl kalbame apie istorinį įvykių keliomis prasmėmis: kaip apie „tikro“ įvykio pėdsaką, kuris įrašomas į istorinius šaltinius, iš kur jis randa kelią į mūsų istorinį vaizdijimą, nužymėtą politinės utopijos ataudais. Taigi istorinis įvykis turi patekti į tautinio tapsmo tarpvietę, turi pasimesti kultūros rūbo raukšlėse, kad iškiltų kaip tikrasis sambūvio kūrybos veiksnys. Tikrieji įvykiai – ne tiek tam tikri „prarasto“ laiko ir vietos mirę liudininkai, kiek veiksnūs mūsų egzistencinio išėjimo į vis naują politinę dermę dalyviai. Įvykiai pastarąją prasmę ne liudija, bet pradangina tautos tapsmo laiką ir vietą kultūros kaip egzistencinės

kūrybos raukšlėse, kur jie susiklosto į naujas laikinio sambūvio kekes kintančioje gyvenamojoje erdvėje. Tačiau vis kitaip interpretuoti istoriniai įvykiai – ir tautinės tradicijos laidininkai, vertikalėmis (*chronos*) ir horizontaliomis (*topos*) sankabomis palaikantys politinio virsmo tolydumą. Vaizdijamas istorinis įvykis – vietos ir laiko mazgas, mūsų užmezgamas kaip tam tikros utopijos įgyvendinimo tarpsnis, egzistencinio kelio matas.

Istoriniai įvykiai žymi mūsų egzistencinę kūrybą tiek išderindami tam tikrą viešą dermę, tiek rodydami naują tautinio tapsmo vietą. Kartu jie leidžia įtraukti mūsų pirmtakus į viešumą kaip politinę tarpvietę, erdvią nuo skirtingų kartų balsų sąskambio. Mūsų dvasinis *logos* – balsų dermė, reikalinga išderinančio kontrapunkto, įvykstančio kaip gyvenamojo įrašo (bio-grafijos) kūrybinis postūmis. Įvykio grožis išskyla ne kaip kupančios kultūros besaikis dekoras²², gulantis vis naujais sluoksniais ant skirtingų kartų lipdomo kūrinio. Įvykio grožis sužiba kaip kardo ašmenys, istoriniam individui iškertant savo biografinį pjūvį – netikėtą blyksnį kultūros rūbo klostėse. Nedarni dermė apibūdina kultūros, nėsčios grožiu, netolygų tapsmą, o darni nedermė – kultūrą kaip gyvenamųjų įvykių dėlionę, suponuojančią vis kitokius egzistencinius pjūvius.

IŠVADOS

Grožio, slypinčio kultūros rūbo klostėse, klausimas apima istorinio vaizdijimo kaip kūrybinės veiklos ir

biografinių įvykių sąveikos problemas. Grožis kaip paslėptis reikalingas aktyvių pastangų kultūros dalyvio, kuris

išeina į vis naują egzistencinį regioną. Šis išėjimo įvykis suponuoja tam tikrą biografinį pjūvį, apimantį individo kultūrinę aplinką, kuriamą kartu su grožio išslaptinimu. Kultūrinės aplinkos istorinis tapšmas neatsiejamas nuo aktualių įvykių įrašymo į šią aplinką. Istoriniai įvykiai aktualūs tiek, kiek jie tarnauja egzistenciniam išėjimui į vis

naują kultūros regioną, apibūdinamą kaip darni nederme ir nedarni dermė. Grožio išslaptinimo pastangos neatsiejamos nuo kultūros kaip gyvenamųjų įvykių raidos netolydumo ir netikėtumo. Grožis kaip dvigubas agentas yra veiksnus kultūros – egzistencinės biografinių įvykių grandinės – tapšmo dalyvis.

Literatūra ir nuorodos

- ¹ Čia kaip ir kitur (žr.: Tomas Kačerauskas. *Tikrovė ir kūryba: kultūros fenomenologijos metmenys*. – Vilnius: Technika, 2008) remsiuosiu ne tiek Antano Maceinos kultūros apibrėžimu (Antanas Maceina. Kultūros filosofijos įvadas. // *Raštai*, t. I. – Vilnius: Mintis, 1991), kiek į jį atsiremsiu plėtodamas kultūros kaip egzistencinės kūrybos, neatšiejamos nuo istorinio vaizdijimo, sampratą.
- ² Aristotelis, kalbėdamas apie autarkinę sistemą, turi omenyje politinę visumą, t.y. žmogaus kaip pilietinės būtybės tikslingą kūrinių (žr.: Aristotele. *Metaphysics*. Ed. W. D. Ross. – Oxford: Clarendon Press, 1924, 1278b, 1280b).
- ³ Baudrillard'as (žr.: Jean Baudrillard. *Les stratégies fatales*. – Paris: Grasset, 1983) „fatalias strategijas“ sieja su vartotojų išderinančia (ne tikslinga) veikla.
- ⁴ Tomas Kačerauskas. *Tikrovė ir kūryba: kultūros fenomenologijos metmenys*. – Vilnius: Technika, 2008.
- ⁵ Prie matomos kūrinių kaip natūros, priešingos kultūrai, klausimo dar grįžiu.
- ⁶ M. K. Sarbievijus. *Ludi Fortunae (Lenties žaidimai)*. – Vilnius: Baltos lankos, 1995, p. 224–225.
- ⁷ Imanuelis Kantas. *Praktinio proto kritika*. Vertė R. Plečkaitis. – Vilnius: Mintis, 1987.
- ⁸ Martin Heidegger. *Unterwegs zur Sprache*. – Stuttgart: Verlag Gunter Neske, 1997.
- ⁹ Algirdas Julius Greimas. Apie netobulumą. // *Iš arti ir iš toli*. – Vilnius: Vaga, 1991.
- ¹⁰ Platonas. *Valstybė*. Vertė J. Dumčius. – Vilnius: Mintis, 1981.
- ¹¹ Ludwig Wittgenstein. Philosophische Untersuchungen. // *Wittgenstein's Werkausgabe*, Bd. 1. – Frankfurt am Main: Suhrkamp, 1990.
- ¹² Paul Ricoeur. *La métaphore vive*. – Paris: Editions du Seuil, 1975.
- ¹³ Martin Heidegger. Vom Wesen der Wahrheit. // *Wegmarken. Gesamtausgabe*, Bd. 9. – Frankfurt am Main: Vittorio Klostermann, 1976.
- ¹⁴ Maurice Merleau-Ponty. *Le Visible et l'Invisible*. – Paris: Gallimard, 1964, p. 180.
- ¹⁵ „Idėja yra lygis, dimensija, taigi ji nėra kažkas faktiškai nematoma kaip esinys, pasislėpęs už kito, bet ji nėra ir absoliuti nematoma, nesusižiusi su matuma, ji – šio pasaulio nematoma, tai, kas jį apgyvendina, remia ir daro matomu – jo vidinė ir pirmapradiškai sava galimybė, šios esaties būtis.“ (žr.: Maurice Merleau-Ponty. *Le Visible et l'Invisible*, p. 198).
- ¹⁶ Ten pat, p. 200.
- ¹⁷ J. Boscho, W. van Gogho atvejai.
- ¹⁸ Čia prasišviečia paslėpta Aristotelio *dynamis* koncepcija, kuri persipynusi su Platono *methexis* doktrina: *dynamis* suponuoja vaizdijamos utopijos tikrumą, o *methexis* – grožio turėtojų dalyvavimą egzistenciniame tapšme.
- ¹⁹ Plačiau apie tai žr.: Tomas Kačerauskas. Central Europe as an imagined region in the clash of civilizations. // *Limes*, 2009, Nr. 2 (2), p. 4–13.
- ²⁰ Pasak Habermaso, „*theoros* vadino atstovą, kurį graikų miestai siųsdavo į viešas žaidynes“ (žr.: Jurgen Habermas. *Technik und Wissenschaft als „Ideologie“*. – Frankfurt am Main: Suhrkamp, 1968, S. 146), skirtas dievams, t.y. vykusias tarp žemės ir dangaus. Taigi *theoros* – keliautojas į utopinę tarpvietę.
- ²¹ Paul Ricoeur. *La mémoire, l'histoire, l'oubli*. – Paris: Éditions du Seuil, 2000.
- ²² Perfrazuojant Heideggerį, kuris kalbėjo apie kultūrą kaip puošmeną (*Zierde*).